

บทที่ 2

ความรู้ในเรื่องจิตวิญญาณของโสเครตีส

‘A person with the mind of a man but the body of an ox would not be able to do what he wanted ; and it is no advantage to have without intelligence.’

Xenophon : Memoirs of Socrates. Book 1, 1.4

การดูแลจิตวิญญาณของโสเครตีสที่ขยายออกไปสู่การดูแลชุมชนการเมืองหรือนครรัฐ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยง สายใยที่ไม่อาจแยกขาดระหว่างตัวบุคคลกับรัฐ ในกรณีของโสเครตีสการดูแลจิตวิญญาณของเขาสะท้อนผ่านการใช้ชีวิตในทางปรัชญา (philosophy as a way of life) ที่ปรากฏชัดเจนในบทสนทนา Apology การปฏิบัติตนในฐานะพลเมืองชาวเอเธนส์ที่ดีแม้ว่าเขาจะไม่เห็นด้วยในเรื่องของกฎหมาย ระเบียบแบบแผน การทำหน้าที่ของสถาบันทางการเมือง แต่เขาก็ยอมรับกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันปรากฏอยู่ในบทสนทนา Crito ที่จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดของบทสนทนาทั้งสองต่อไป แสดงถึงการปฏิบัติตนตามพันธะทางการเมือง นับเป็นการเคารพและรักษาพื้นฐานหลักสำคัญในการเป็นชุมชนการเมืองและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์³ ในกรณีของโสเครตีสอาจกล่าวได้ว่าเขามีความคิดในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับระบอบหรือรูปแบบการปกครองรวมไปถึงตัวหรือคณะผู้ปกครอง แต่เขามีความรัก ความจงรักภักดีไม่ทรยศต่อแผ่นดินเกิด ซึ่งเป็นประเด็นหลักสำคัญในการศึกษาและเข้าใจในเรื่องของปรัชญาการเมืองตั้งแต่โสเครตีสมาจนถึงปัจจุบัน

จุดเริ่มของแนวคิดและการปฏิบัติในการให้ความสำคัญกับเรื่องของการดูแลจิตวิญญาณ เริ่มขึ้นเมื่อ Anaxandridas ชาว Lacedaemonian เกิดความสงสัยในการมีชีวิตที่ค่อนข้างแปลก

³Pierre Hadot. What is Ancient Philosophy.,pp.120-124.chapter : four.

ประหลาดของชาวสปาร์ตันจึงได้ถามชาวสปาร์ตันไปในทำนองอุปมาว่า ชาวสปาร์ตันเป็นชาติที่มีดินแดนกว้างใหญ่ มีทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาจากแผ่นดิน ชาติเหลืออยู่เพียงสิ่งเดียวคือทำไมจึงไม่ปลูกฝังให้กับจิตใจภายในของพลเมือง มัวแต่ทุ่มเทให้กับความเข้มแข็งความสมบูรณ์ของเหล่าทหารนักรบ (helots)

เริ่มต้นที่จารีกบนทางข้ามหาวิหารเดลฟี (Delphi Oracle) ‘จงรู้จักตนเอง’ (know thyself) เป็นการกำหนดความสัมพันธ์กับจิตใจของตนเองให้เกิดขึ้นมาเสียก่อน ในลักษณะของการดูแลจิตวิญญาณ (care of the soul) ซึ่งบุคคลที่จะดูแลจิตวิญญาณของตัวเองได้ ก่อนอื่นนั้นก็จะต้องมีสิ่งทีเรียกว่าความรู้ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง จึงเป็นความเชื่อมโยงระหว่างตัวบุคคลกับความจริง (subject and truth) เป็นความจริงที่ต้องรู้จักจิตวิญญาณของตนเองเพื่อให้ได้มีการจัดระเบียบเกิดความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับตัวเอง กลายมาเป็นผู้ปกครองตนเองที่มีความยุติธรรมกับไม่ยุติธรรม นำไปสู่การมีชีวิตที่ดีและมีความสุขในทางตรงข้ามการไม่ดูแลจิตวิญญาณหรือมีความรู้ที่ไม่ถูกต้อง ความอยุติธรรม ความทุกข์จะเกิดขึ้นแทน

การเมืองแห่งความรู้ ซึ่งความรู้ในความหมายของนักปรัชญาการเมืองกรีกโบราณคือ การรู้จักตนเอง (know thyself) เป็นคติพจน์ที่จารีกอยู่บนซุ้มประตูทางข้ามหาวิหารเดลฟี (Delphi Oracle) มีนัยบ่งบอกถึงการที่บุคคลมีคุณธรรมที่เป็นในลักษณะของความรู้ ปัญญาสร้างให้เกิดความสุข ความสุขที่เกิดขึ้นกับบุคคลผ่านการที่บุคคลรู้จักควบคุมตนเองหรือสามารถการปกครองตัวเอง โดยจะปกครองตนเองได้นั้นบุคคลผู้นั้นต้องผ่านมาทางจิตวิญญาณโดยให้ส่วนที่เป็นความรู้มีอำนาจมาปกครองส่วนอื่นๆ ปรากฏอยู่ในบทสนทนา Phaedo ที่เพลโตให้โสเครตีสสนทนากับ Cebes ในเรื่องของจิตวิญญาณผ่านการอุปมาความสัมพันธ์ระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ว่า

‘เมื่อจิตวิญญาณและร่างกายอยู่ด้วยกัน ธรรมชาติบัญชาให้ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ได้ปกครอง ต้องถูกปกครองอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ปกครอง ทำหน้าที่เป็นนาย สิ่งเหล่านี้ก็เหมือนทางเทพเจ้า (the divine) กับมนุษย์ (the mortal) ใช่หรือไม่ ท่านคิดว่าธรรมชาติของเทพเจ้าคือการปกครองและเป็นผู้นำ ขณะที่มนุษย์เป็นผู้ได้ปกครอง ถูกปกครองใช่หรือไม่...แน่นอนว่าจิตวิญญาณก็เหมือนกับเทพเจ้า ร่างกายก็เหมือนกับมนุษย์...จิตวิญญาณส่วนใหญ่ก็เหมือนกับเทพเจ้า เป็นอมตะ มีปัญญา เป็นเอกภาพ ไม่เสื่อมสลายยังคงสภาพเดิมอยู่เสมอ ขณะที่ร่างกายคือมนุษย์ เป็นปุถุชนคนธรรมดา มีความหลากหลายในรูปแบบ เสื่อมสลายและไม่อาจคงสภาพเดิม’⁴

⁴Plato. Phaedo : 80A-B.

ความดีของจิตวิญญาณคือเป็นสิ่งที่สามารถสร้างให้เกิดความประสานสอดคล้อง (harmony) ในสิ่งที่มีความแตกต่างมาอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันได้ สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นกับส่วนต่างๆ ที่มีความหมายถึงส่วนต่างๆ ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ตามความรู้ ทักษะและความสามารถ ในขณะที่ร่างกายมักปรากฏออกมาในสภาวะของความสุดโต่ง (tension) เมื่อนำจิตวิญญาณไปเปรียบเทียบกับระบอบการเมือง ระบอบการเมืองในแบบผสม (mixed regime) อาจเปรียบได้กับจิตวิญญาณที่ประสานส่วนต่างๆ ให้อยู่ร่วมกันโดยปราศจากความขัดแย้ง เหมือนกับระบอบการเมืองในแบบผสมที่จัดสรรให้ทุกคนชั้น ทุกกลุ่มผลประโยชน์มีส่วนร่วมแบ่ง มีส่วนร่วมในทางการเมืองโดยไม่เกิดปัญหาและความขัดแย้ง⁵

โสเครตีสอ้างอิงถึงตนเองได้รับมอบหมายมาจากเทพเจ้าให้มาทำหน้าที่ที่ตรวจสอบและแนะนำสั่งสอนให้ชาวนครรัฐเอเธนส์ไม่ว่าจะสังกัดอยู่ในชนชั้นไหน มีสถานะแบบใดก็ต้องถูกโสเครตีส เหมือนที่ปรากฏในบทสนทนา Apology ในฐานะที่เขาเป็นบุคคลที่ฉลาดที่สุดด้วยการอ้างอิงจากเทพพยากรณ์แห่งมหาวิหารเดลฟีที่ชาวกรีกในนครรัฐต่างๆ ให้ความเคารพและนับถือ และการปฏิบัติตนเชื่อฟังเสียงของเทพเจ้าที่บอกมากับเขา (เท่านั้น) ทำให้โสเครตีสทำหน้าที่ทางปรัชญาในทุกสถานที่ทั้งพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนบุคคล ตั้งแต่ท้องถนน ย่านตลาด ที่ประชุมและชุมนุมทางการเมืองอย่างศาลประชาชนและการได้รับเชิญไปสนทนาตามบ้านของมิตรสหายและสานุศิษย์ในแง่นี้โสเครตีสจึงไม่ใช่ นักปรัชญาหรือผู้รู้ที่มีทำที่ห้วงวิชาอย่างเช่น Heraclitus และ Parmenides หรือแม้แต่สานุศิษย์ผู้ที่นิยมชื่นชมเขาอย่างสุดหัวใจอย่างเพลโต แต่สำหรับโสเครตีสความรู้เป็นสิ่งที่สามารถแจกจ่ายและดำเนินการกับทุกคนได้ ในแง่นี้โสเครตีสจึงเป็นนักคิดที่มีความเป็นประชาธิปไตย

การดูแลจิตวิญญาณก็คือการมีชีวิตในทางปรัชญาปรากฏในบทสนทนา Symposium เพลโตให้ Diotima พูดถึงเรื่องของความรู้ เป็นที่น่าสังเกตว่า Diotima เป็นสตรีเพียงคนเดียวในบทสนทนาของเพลโตที่มีบทบาทค่อนข้างโดดเด่น ในฐานะที่มันบ่งบอกถึงการมีชีวิตในแบบนักปรัชญาของโสเครตีส ด้วยการเปรียบเทียบกับเทพ Eros ที่ถือกำเนิดมาจาก Penia คือความยากจนกับทาง Poros หมายถึงความร่ำรวย ในแง่หนึ่งก็คือบุคคลผู้รู้ความรู้กับนักปราชญ์ (sage) การตระหนักรู้ถึงความขาดแคลน สิ่งที่ต้องการและเกิดความอยากในการได้มาถึงสิ่งที่ตนเองยังขาดแคลนอยู่อีกทั้งรู้ช่องทางว่าตัวเองจะได้ความรู้ได้อย่างไร คือแนวทางในทางปรัชญา Eros จึงอยู่ในสภาวะที่อยู่ระหว่าง

⁵Plato. Phaedo : 92B.

ความขาดแคลนกับความสมบูรณ์ ระหว่างคนที่ยังขาดความรู้ ไร้ซึ่งปัญญากับอีกด้านหนึ่งในแบบของนักปราชญ์ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยวิชาความรู้ Eros จึงเป็นการประสานและการพบกันของความรู้กับความไม่รู้

สำหรับโสเครตีสให้ความสำคัญความรู้คือคุณธรรม (knowledge is virtue) ที่เกิดขึ้นมาจากการมีความรู้ การให้ความสำคัญและการปกครองโดยให้ส่วนที่ดีปกครองส่วนที่ไม่ดี เป็นการสร้างระเบียบขึ้นมากับจิตวิญญาณภายในของบุคคลผู้นั้น นำไปสู่การดำเนินชีวิต การปฏิบัติตน ความรู้ที่ควบคู่และนำบุคคลผู้นั้นไปสู่คุณธรรมเป็นการใช้ชีวิตในแบบนักปรัชญา (philosophy as a way of life) ดังนั้นความรู้จึงไม่ใช่สิ่งที่สามารถนำมาอบรมสั่งสอน ไม่ใช่ความรู้ในแบบสำเร็จรูป (ready-made knowledge) ที่จะนิยามรายละเอียด บอกกล่าวและท่องจำได้อย่างแม่นยำ อีกทั้งไม่ใช่ความรู้ในรูปแบบของทักษะความเชี่ยวชาญ (know-how) เหมือนกับกระบวนการปัญญาชนในช่วงก่อนศตวรรษที่ห้าร้อยจกกันในนามกระบวนการโซฟิสต์ (Sophistic movement) เป็นสิ่งที่โสเครตีสและเพลโตเองไม่เห็นด้วยกับความรู้ของกระบวนการโซฟิสต์⁶ ความรู้คือคุณธรรมจึงไม่ใช่ความรู้ที่อยู่ในรูปของแนวความคิดหรือทฤษฎี (purely theoretical) ที่ใครก็ได้สามารถหยิบยกขึ้นมาอธิบายผ่านคำพูดได้ อีกทั้งไม่ใช่ความคิดที่เป็นนามธรรม (abstract knowledge) ที่ไม่ยึดโยงและสะท้อนถึงการปฏิบัติตนของบุคคลผู้นั้น ความรู้คือคุณธรรมคือความรู้ที่ครอบครองมีอิทธิพลต่อบุคคลผู้นั้น มันได้ได้เป็นความรู้ที่ทำหน้าที่เพียงแค่บอกกล่าว ให้ข้อมูล (inform) แต่มันเป็นความรู้ที่สร้างให้เกิดและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง (self-transformation)⁷

ปรัชญาไม่ใช่เป็นแค่เพียงความรู้ที่มีไว้เพื่อรู้ว่ามันมีความหมายอย่างไร แต่มันเป็นความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบุคคลผู้นั้น ทำให้บุคคลผู้นั้นไม่เหมือนเดิมอีกต่อไปเหมือนกับที่เพลโตกล่าวถึงการสอนที่หมายถึงการให้ความรู้ก็คือการสังหาร (to teach is to kill) เพื่อที่จะมีความรู้ (ใหม่) บุคคลผู้นั้นต้องทำลายความรู้เก่าไปเสียก่อน เรื่องของคุณธรรมคือความรู้ได้ถูกส่งผ่านมายังเพลโต แต่วิธีการของเพลโตไม่เหมือนกับทางโสเครตีสผู้เป็นอาจารย์ของเขา เพลโตไม่ได้ใช้ชีวิตในทางปรัชญาที่ลงไปสนทนากับผู้คนเหมือนอย่างที่โสเครตีสปฏิบัติ เพลโตเลือกใช้การเขียนแทนแต่การเขียนของเพลโตถูก

⁶โปรดดูรายละเอียดความขัดแย้งและมุมมองที่แตกต่างในเรื่องของความรู้ระหว่างโสเครตีส เพลโตและกระบวนการโซฟิสต์ได้ในบทสนทนา

Protagoras

⁷Pierre Hadot. (2002) What is Ancient Philosophy? Translated by Michael Chase. Cambridge : The Belknap Press of Harvard University Press.,pp.60-67.

นำเสนอในรูปแบบของการสนทนา (living dialogue) การจงใจเลือกใช้รูปแบบของการสนทนาแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นว่าเมื่อบุคคลมาเผชิญหน้าสนทนากัน คำพูดของคู่สนทนาจะมีผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่คู่สนทนาได้ดีกว่า เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับภาษาเขียน

สำหรับเพลโตการนิยามความรู้คือคุณธรรม คือการเชื่อมโยงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณของบุคคลเข้ากับชุมชนการเมือง ความรู้ที่ถูกต้องในทางจิตวิญญาณคือการรู้ว่าจิตวิญญาณประกอบด้วยสามส่วน (tri-partie soul) มีทั้งส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี คือในส่วนที่เป็นเหตุผล สติปัญญา แสวงหาความรู้ (wisdom/reason/intellectual) สองเป็นส่วนของความกล้าหาญ (courage) ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมหลักสำคัญแสดงผ่านการให้ความสำคัญกับเพื่อนร่วมชุมชนการเมือง การมองเห็นของส่วนรวมมีความสำคัญเหนือส่วนตัว (spiritedness) ยึดมั่นในการแสวงหาความมีเกียรติยศ (honour) และศักดิ์ศรี (dignity) การได้รับความชื่นชมให้เกียรติจากชุมชนการเมืองเนื่องจากปฏิบัติหน้าที่รับใช้ นอกจากนี้ความกล้าหาญนับเป็นคุณธรรมที่ต้องเกิดและใช้ควบคู่ไปกับคุณธรรมในเรื่องของความรู้ สติปัญญาที่บุคคลผู้นั้นมีอยู่ หากไม่มีความกล้าหาญมาช่วยก็ไม่กล้าแสดงออกถึงความรู้และสติปัญญาที่ตนเองมีอยู่ จึงเป็นความรู้และการมีสติปัญญาที่เปล่าประโยชน์ ไม่เกิดผลอันใดต่อทั้งตนเองและชุมชนการเมือง

ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลมีเพียงความกล้าหาญ แต่ขาดถึงความรู้และสติปัญญาที่จะใช้ควบคุมและการแสดงออกถึงความกล้าหาญมีความหมาย ก็ต้องมีสติปัญญาและความรู้ประกอบควบคู่กันไปไม่เช่นนั้นแล้วจะแสดงพฤติกรรมออกมาในด้านที่เป็นลบ ในรูปแบบของกล้าบ้าบิ่นเสียมากกว่าเป็นความกล้าที่ขาดสติปัญญา ง่ายต่อการถูกชักจูงและตกเป็นเครื่องมือของบุคคลอื่นได้ ขณะที่จิตวิญญาณที่มีความยุติธรรม จะต้องพิจารณาให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณในส่วนของความอยากปรารถนาหรือความมีกิเลส (desire/appetite/lust) แสดงผ่านในการใช้อารมณ์ ความรู้สึกและการมีอคติ สำหรับเพลโตการที่บุคคลตกอยู่ภายใต้การปกครองและการครอบงำของความอยาก ความปรารถนาซึ่งเป็นความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด ไม่รู้จักอิมจักพอ อุปมากับการเติมน้ำลงไปเหยือกที่รั่ว ย่อมไม่มีวันที่น้ำจะเต็มเหยือกได้ (leaky jar)

ใน The Republic เพลโตนำเสนอความคิดในเรื่องความยุติธรรม (justice)** สามารถบังเกิดขึ้นมากับนครรัฐได้ ก็ต่อเมื่อชนชั้นต่างๆที่เป็นพลเมืองของนครรัฐมีวินัยพร้อมปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง

**เคเธอริน ซูเคอร์ท (Catherine H. Zuckert) ตั้งข้อสังเกตว่าเพลโตได้เปลี่ยนแนวคิดในเรื่องความยุติธรรม (justice or dike) จากความหมายก่อนหน้าที่ใช้อธิบายความเป็นระเบียบแบบแผนในจักรวาลและธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงมาสู่แนวคิดในเชิงศีลธรรม โดยพิจารณาว่าความยุติธรรมจะ

บน ‘หลักการความชำนาญเฉพาะด้าน’ (principle of specialization) ลงมือปฏิบัติอาชีพและการทำงานที่ตัวเองมีความสามารถและความถนัดมากกว่าผู้อื่น (one man, one art) ตัวอย่างเช่น ชนชั้นผู้ปกครองก็ทำการปกครองบริหารบ้านเมือง โดยมีชนชั้นผู้พิทักษ์เข้ามาร่วมเป็นพันธมิตรคอยให้การสนับสนุนช่วยเหลือ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายควบคุมดูแลให้บ้านเมืองเกิดความสงบเรียบร้อย คอยป้องกันนครรัฐจากการรุกรานของศัตรูภายนอก ส่วนชนชั้นผู้ผลิตก็รับหน้าที่ทำการผลิตสินค้าเพื่อเลี้ยงปากท้องของผู้คน แต่ถ้าหากบุคคลแต่ละคน หรือชนชั้นในนครรัฐปฏิเสธที่จะทำหน้าที่การทำงานและอาชีพที่ตัวเองมีทักษะความสามารถและได้รับมอบหมายมา เริ่มที่จะไปยุ่งเกี่ยวหรือก้าวก่ายการทำหน้าที่ของผู้อื่นและชนชั้นอื่น ความยุติธรรมก็จะบังเกิดขึ้น เพลโตอธิบายสภาวะดังกล่าวเอาไว้ว่า ‘ความยุติธรรม คือภาพของสงครามกลางเมืองระหว่างจิตวิญญาณทั้งสามส่วน ถือกำเนิดจากการปฏิเสธที่จะทำหน้าที่ที่ตัวเองมีความถนัดตามธรรมชาติ ชอบเข้าไปแจ็กแจ็กการยุ่งเกี่ยวกับการงานหน้าที่ของผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้ถูกปกครองที่ไม่มีความสามารถ และความรู้ใดๆ เกิดความอยากที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ความไม่อยู่ภายใต้ระเบียบ พฤติกรรมที่ออกนอกกลุ่มนอกทางของจิตวิญญาณทั้งสามส่วนคือที่มาของความยุติธรรม ความไร้วินัย ความซี้ซลาดตาขาว ความโง่เขลาเบาปัญญาและความชั่วร้ายสารพัดรูปแบบ’⁸

เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการปกครองและควบคุมดูแลจิตวิญญาณในส่วนนี้เอาไว้ ไม่ให้มันมีอำนาจหรือมีอิทธิพลอยู่เหนือจิตวิญญาณในส่วนที่เป็นความรู้ สติปัญญาและความกล้าหาญ ดังนั้นความยุติธรรม ความสงบสุขและชีวิตที่ดีย่อมเกิดขึ้นกับบุคคลผู้นั้นเมื่อจัดระเบียบของจิตวิญญาณให้มีความสำคัญกับจิตวิญญาณในส่วนที่ดีกว่า มีคุณค่าสูงกว่ามีอำนาจอยู่เหนือและสามารถปกครองควบคุมและดูแลจิตวิญญาณในส่วนที่ด้อยกว่า มีค่าน้อยกว่า ที่จะได้มีการเชื่อมโยงไปยังรูปแบบของการปกครอง (political regime) ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระบอบราชาธิปไตย (monarchy) ระบอบพลาธิปไตย (timarchy) ระบอบอภิชนาธิปไตย (aristocracy) ระบอบคณาธิปไตย (oligarchy)

บังเกิดขึ้นเมื่อนักปราชญ์ก้าวขึ้นมาเป็นผู้ปกครอง ด้วยเหตุผลรองรับที่นักปราชญ์มีจิตวิญญาณที่ได้รับการฝึกฝนจนสามารถเข้าถึงความจริงและแบบอันสูงสุดได้ (โปรดดู Catherine H. Zuckert. *Postmodern Platos: Nietzsche, Heidegger, Gadamer, Strauss, Derrida*. (Chicago: The University of Chicago Press, 1996) ,p.50. ขณะที่เพลโตกล่าวถึงบทลงโทษอันรุนแรงที่สุดสำหรับนักปราชญ์ หรือบุคคลผู้มีความเหมาะสมจะเป็นผู้ปกครองแต่ไม่ยอมทำหน้าที่ดังกล่าว นำมาสู่การถูกปกครองโดยคนที่ด้อยกว่าและเลวกว่า (The Republic, 2001: 347c)

⁸Plato. *The Republic* : 444b-c.

ระบอบประชาธิปไตย (democracy) และระบอบอนาธิปไตย (anarchy) ที่ล้วนแล้วแต่เป็นผลมาจากการดูแล ควบคุมและปกครองจิตวิญญาณทั้งสิ้น

ความรู้ในเชิงที่ว่าวิญญาณเองมีความแตกต่างไปจากร่างกาย (body) ตั้งแต่ร่างกายเป็นสถานที่กักขัง เป็นสถานที่อยู่อาศัยชั่วคราวของจิตวิญญาณในช่วงที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ ร่างกายเกิดการเน่าเปื่อยและสูญสลายไปตามกาลเวลา ซึ่งตรงกันข้ามกับวิญญาณที่เมื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากร่างกายแล้ว ก็มีความเป็นอมตะ (immortality) ในแง่ที่ความกลัวความตายเป็นสิ่งที่นำมนุษย์มาสู่ความรู้ในความเป็นอมตะที่จะพบได้ในชีวิตภายหลังความตาย ความเป็นอมตะจึงไม่อาจพบหรือบรรลุได้ในชีวิตนี้เปรียบเสมือนกับสภาวะนิพพานของทางพุทธศาสนา ความตายจึงถูกนักปรัชญาและบรรดาเหล่าศาสตราจารย์อธิบายว่า เป็นแค่เพียงช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนผ่านของวิญญาณ (transformative) เพื่อเดินทางไปสู่โลกอื่นหรืออาจเป็นกระบวนการของเปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่าง (reincarnation/metempsychosis)

อริสโตเติลได้เปลี่ยนแปลงแนวคิดคุณธรรมคือความรู้ ด้วยการให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดกับการมีชีวิตในแบบของการไตร่ตรองครุ่นคิด (contemplation life) คือชีวิตที่สูงส่ง ดีกว่าการใช้ชีวิตที่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระและการทำงานทางการเมือง (practical life) และจะเห็นตัวอย่างได้จากอริสโตเติลได้แยกและเลือกที่จะสอนผู้ที่สนใจใน Lyceum ของเขาเป็นสองประเภทคือลูกศิษย์คนสนิท กับบรรยายให้กับสาธารณะทั่วไป จึงเกิดเป็นชีวิตในทางการตรึกตรองทางความคิด (theoretical way of life) เป็นชีวิตที่บุคคลผู้นั้นมีความสุขเมื่ออยู่กับความคิด ดำเนินกิจกรรมทางความรู้ จึงเป็นการแสวงหาความรู้เพื่อความรู้เองไม่เป็นไปเพื่อปฏิบัติหรือนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและให้เกิดประโยชน์ต่อเนื่องกับชุมชนการเมือง ผ่านการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ (magnanimity)

บทสนทนา Phaedo : ความเป็นอมตะของจิตวิญญาณ

บทสนทนา Phaedo เป็นห้วงวาระสุดท้ายของโสเครตีสที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมสนทนากับเพื่อนฝูง พร้อมกับคนสนิทและสานุศิษย์ก่อนที่จะรับโทษด้วยการดื่มยาพิษ hemlock สำหรับชาวกรีกโบราณ การเผชิญหน้ากับความตายอย่างสงบห้อมล้อมด้วยบุคคลในครอบครัวและคนที่ตนเองรัก พร้อมกับพูดสิ่งที่ผู้ตายอยากพูดออกมาเป็นครั้งสุดท้ายถือเป็นความตายในอุดมคติ ในกรณีของโสเครตีสได้

ดำเนินไปในลักษณะดังที่ได้กล่าวมา โสเครตีสเองยังได้ใช้ห้วงวาระสุดท้ายของชีวิตให้ความรู้และความจริงแก่เพื่อนฝูงและคนที่รัก⁹

ในบทสนทนา Phaedo คือการเริ่มต้นในแนวคิดทางปรัชญาของเพลโตด้วยการอธิบายถึงความสำคัญของจิตวิญญาณที่มีเหนือร่างกาย และบุคคลผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญา ก็คือบุคคลผู้ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของจิตวิญญาณที่มีเหนือร่างกายผ่านแนวคิดในเรื่องของความตาย บทสนทนา Phaedo บรรยายถึงระยะเวลาก่อนช่วงสุดท้ายของชีวิตโสเครตีส อยู่ในช่วงที่กำลังรอรับโทษประหารด้วยการดื่มยาพิษ hemlock แต่เนื่องจากธรรมเนียมปฏิบัติของชาวเอเธนส์จะไม่ดำเนินกิจกรรมการลงโทษประหารชีวิตในช่วงที่ส่งเรือไปบูชาเทพอพอลโลที่เกาะเดโลส (Delos) ในช่วงระยะเวลาที่รอเรือไปบูชาเทพอพอลโลเดินทางกลับมา จึงเป็นช่วงระยะเวลาที่เกิดของบทสนทนา Phaedo ที่โสเครตีสถูกคุมขังอยู่ในคุกและมีเหล่าสานุศิษย์ มิตรสหายและคนสนิทเดินทางมาเยี่ยมในวาระเกือบสุดท้ายของโสเครตีส

โสเครตีสกล่าวในเชิงแนะนำสำหรับผู้เป็นนักปรัชญาแล้ว ความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีความน่าสะพรึงกลัวแต่อย่างไร ในทางกลับกันมันเป็นความสุขที่รอคอยเราอยู่ จากสายตาของเพื่อนๆ คนใกล้ชิด และสานุศิษย์ที่ไปอยู่เป็นเพื่อนพูดคุยกับโสเครตีส ทั้งท่าทีและคำพูดของโสเครตีสแสดงออกมาอย่างชัดเจนว่าเขาเผชิญหน้ากับความตายอย่างสง่างามปราศจากความตื่นกลัว¹⁰ ‘ทำไมข้าพเจ้าคิดว่ามนุษย์ที่ใช้ชีวิตในทางปรัชญาอย่างจริงจัง จะเกิดความรำเริงยินดีเมื่อต้องเผชิญหน้ากับความตายพร้อมด้วยความหวังอันเต็มเปี่ยมว่า ภายหลังความตายจะได้พบกับความสุขอันมหัศจรรย์ในอีกโลกหนึ่ง...ข้าพเจ้าเกิดความเกรงกลัวว่าบุคคลอื่นที่ไม่ตระหนักถึงเป้าหมายของการฝึกฝนทางปรัชญาอย่างถูกต้องเหมาะสมนั้น มันก็คือการฝึกฝนในเรื่องของความตายที่กำลังคืบคลานเข้ามาและสภาวะในการเผชิญหน้ากับความตาย’¹¹

ต่อมาเนื้อหาของบทสนทนา Phaedo โสเครตีสได้กล่าวเชื่อมโยงปรัชญากับความตายที่จะมาถึงไว้ในลักษณะของความรู้ในเรื่องของการแยกจิตวิญญาณออกจากร่างกายว่า ‘และโดยเฉพาะ

⁹Patrick Macfarlane. (2015) ‘Health and Disease’ in A Cultural History of the Human Body In Antiquity. Volume 1. Edited by Daniel H. Garrison. London : Bloomsbury.,pp.51-54.

¹⁰Plato. Phaedo : 58e.

¹¹Plato. Phaedo : 64A. ‘all who actually engage in philosophy aright are practicing nothing other than dying and being dead’ ในคำอธิบายเพิ่มเติม (explanatory notes) David Gallop ใช้คำว่า ‘process of dying and the state of being dead.’ เป็นที่น่าสนใจว่านักปรัชญาในศตวรรษที่สิบเก้า ฟรีดริช นีทเชอ ที่ได้รับอิทธิพลความคิดของปรัชญากรีกคลาสสิกและวิพากษ์ระบบปรัชญาของทั้งโสเครตีสและเพลโต เคยกล่าวในทำนองที่ว่าความตายที่ดีควรเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่เหมาะสม (die at a right time)

อย่างยิ่งบุคคลผู้ฝึกฝนปรัชญาในแบบที่เคร่งครัดถูกต้อง เป็นบุคคลผู้มีความกระหายในการปลดปล่อยตนเอง เหมือนอย่างที่เราเคยกล่าวถึงมันมาก่อนหน้า มันคือหน้าที่หลักของความเป็นนักปรัชญา เป็นการปลดปล่อย (release) และการแยกจิตวิญญาณ (parting of soul from body) ออกจากร่างกาย¹² และความรู้รวมไปถึงการปฏิบัติเพื่อแยกจิตวิญญาณออกจากร่างกายนั้นเป็นคุณลักษณะเฉพาะของนักปรัชญา กล่าวในอีกนัยหนึ่งคือสิ่งที่ทำให้นักปรัชญามีความแตกต่างไปจากผู้คนทั่วไปนั่นเอง¹³

การเตรียมตนเองเพื่อเผชิญหน้ากับความตายที่จะมาถึงจึงเป็นเป้าหมาย (สูงสุดและสุดท้าย) เป็นรางวัลให้กับผู้ที่ฝึกตนเองให้มีชีวิตในทางปรัชญาโดยตลอด ปรัชญาจึงเป็นการเอาชนะสิ่งที่มนุษย์มีความกลัวมากที่สุด คือการเอาชนะความกลัวความตายนั่นเอง

ความตายเป็นสิ่งที่ไม่สร้างความน่าสะพึงกลัวให้แก่บุคคลผู้ที่ฝึกฝนและเตรียมพร้อมรับมือกับความตาย จึงเป็นที่แน่นอนและชัดเจนว่าปรัชญาของโสเครตีสและเพลโตคือความพยายามที่จะให้มนุษย์เอาชนะความกลัวความตาย อย่างไรก็ตามชีวิตในทางปัญญาหรือชีวิตของความเป็นนักปรัชญาเป็นชีวิตที่ตกอยู่ในความอันตรายทุกทุกคามและหมายเอาชีวิต ทำให้ชีวิตของนักปรัชญาจึงเป็นชีวิตที่อยู่ใกล้กับความตาย เนื่องจากความสงสัย การตั้งคำถามกับทุกๆสิ่ง แต่ในทางศาสนาและการเมืองแล้วทุกสิ่งไม่ใช่เป็นเรื่องที่ถูกตั้งคำถามได้¹⁴ ดังจะเห็นได้จากชะตากรรมของนักปรัชญาที่โดนผู้มีอำนาจทางศาสนาและอาณาจักรใช้อำนาจให้หยุดกิจกรรมทางปัญญา ในรูปแบบของการสั่งห้ามจนถึงหมายเอาชีวิตกันเลยทีเดียว

คำอธิบายของโสเครตีสที่บอกถึงความตายไม่ได้เป็นสิ่งที่น่าสะพึงกลัว มันเป็นเพียงสภาวะของการที่จิตวิญญาณได้แยกออกจากร่างกายหรือเรือนร่าง (body) ไม่ได้อยู่รวมกันอีกต่อไป (communion) การแยกออกจากร่างกายของจิตวิญญาณ การทิ้งร่างกายมีผลทำให้ร่างกายตายแต่จิตวิญญาณยังคงมีและดำรงอยู่ต่อไป หรือจิตวิญญาณได้เกิดใหม่ มีชีวิตใหม่ซึ่งชีวิตใหม่นี้ไม่ต้องพึ่งพาร่างกายอีกต่อไป

สำหรับโสเครตีสบุคคลผู้ที่มีความรู้และฝึกฝนมาทางด้านปรัชญาหรือเป็นนักปรัชญาก็ย่อมที่จะเข้าใจถึงสภาวะดังกล่าวได้ดี เนื่องจากนักปรัชญาให้คุณค่ากับเรื่องของโลกและสิ่งที่เป็นจริง คือโลก

¹²Plato. Phaedo : 67d-e.

¹³Plato. Phaedo : 65a.

¹⁴Allan Bloom. (1990) Giants and Dwarfs. New York : Simon and Schuster.,pp.250-251.

ที่ไม่มีวันเสื่อมสลายซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิญญาณในขณะที่ร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่มีความแน่นอน มีหน้าขำมีแต่จะรบกวนและสร้างปัญหาให้กับนักปรัชญาอยู่เสมอ เป็นสิ่งที่คอยเป็นอุปสรรคและขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความรู้และปัญญา โสเครตีสยกตัวอย่างในเรื่องของการมองเห็นและการได้ยิน จากการที่สายตามองเห็นและหูของเราได้ยินมาไม่สามารถเชื่อถือได้เสมอ เป็นการรับรู้ที่ผ่านการปรุงแต่งของอวัยวะร่างกายจึงเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจและดูถูกเป็นสิ่งที่นักปรัชญาต้องการหลบหนี¹⁵ จิตวิญญาณทำหน้าที่ของมันได้ดีที่สุดเมื่อเป็นอิสระจากร่างกายเหมือนที่โสเครตีสบรรยายไว้ว่า ‘จิตวิญญาณมีเหตุผลที่สุด (ความรู้) เมื่อมันไม่โดนรบกวนทั้งจากการได้ยิน การมองเห็น อีกทั้งในเรื่องของความเจ็บปวดและความสุข แต่เมื่อใดก็ตามที่จิตวิญญาณดำเนินการโดยเพียงลำพังและเปิดโอกาสให้มันมากที่สุดโดยไม่โดนเกี่ยวข้องกับร่างกาย หรือมีการเชื่อมโยงและติดต่อกันให้น้อยที่สุด จิตวิญญาณจะเข้าถึงความจริงได้’¹⁶

ร่างกายเป็นอุปสรรคไม่ให้จิตวิญญาณเข้าถึงความรู้และปัญญาได้ อารมณ์ความอยากของร่างกายมีผลรบกวนจนทำให้จิตวิญญาณเกิดความไขว้เขว (countless distraction) ความปรารถนาความอยากที่เกิดขึ้นจากร่างกายเป็นเสมือนหนึ่งสงคราม นำไปสู่การต่อสู้และเกิดการแบ่งแยกแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่าย (wars and factions and fighting) บุคคลผู้ที่แสวงหาปัญญาและความรู้หรือนักปรัชญาจะต้องรู้เท่าทันและฝึกฝนปฏิบัติตนเองให้เกิดความคุ้นเคยเพื่อไม่ให้ร่างกายเข้ามาควบคุมและมีอิทธิพลเหนือจิตวิญญาณ เป็นประเด็นที่ทางด้านของโสเครตีสให้ความสำคัญ

‘เนื่องจากร่างกายสร้างความไขว้เขวให้แก่เราอย่างเหลือคณานับ มาจากการเลี้ยงดูที่ถูกทำให้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า หากเกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมา ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริง นอกจากนี้ร่างกายยังทำให้เราอดแน่นไปด้วยกิเลสและความอยาก ร่ายล้อมไปด้วยความกลัวและความเพื่อผินคิดพร้อมกับสิ่งของที่ไร้สาระความหมาย...ดังนั้นร่างกายและความปรารถนา นำสงครามการแบ่งแยกและการสู้รบมาสู่เราเนื่องมาจากความต้องการที่จะครอบครองความมั่งคั่งสงครามจึงถือกำเนิด และร่างกายก็บังคับเราให้กอบโกยความมั่งคั่งมาไว้ เราจึงตกลงเป็นทาสรับใช้มันด้วยเหตุตั้งที่ได้กล่าวมาจึงไม่มีเวลาเหลือให้กับเรื่องทางปัญญา’¹⁷

¹⁵Plato. Phaedo : 64e.

¹⁶Plato. Phaedo : 65c-d.

¹⁷Plato. Phaedo : 66b-c.

ความตายกับความเป็นอิสระของจิตวิญญาณ

ดังนั้นการที่จิตวิญญาณแยกออกมาจากร่างกายจึงเป็นโอกาสที่ความปรารถนาและการเตรียมการมาอย่างยาวนานในเรื่องของการฝึกฝนเพื่อรับมือกับความตายของนักปรัชญาได้บรรลุเสียที่ความตายจึงเปรียบเสมือนการที่จิตวิญญาณเป็นอิสระหลุดพ้นจากพันธนาการและการจองจำภายใต้ร่างกาย

‘มันไม่ได้เป็นอะไรที่มากไปกว่าการที่จิตวิญญาณ (soul) แยกตัวเองออกจากร่างกายและสถานะความตายคือสิ่งดังกล่าว ร่างกายได้มาถึงการจาก (apart) ถูกแยกออกจาก (separated) จิตวิญญาณมาอยู่ตามลำพังโดยตัวมันเอง ส่วนจิตวิญญาณได้มาถึงการจาก ถูกแยกออกห่างจากร่างกายมาอยู่ตามลำพังโดยตัวมันเองเช่นเดียวกัน ความตายไม่ได้เป็นอะไรอย่างอื่นเลยนอกจากที่ได้กล่าวมานี้เท่านั้น’¹⁸

การเป็นอิสระคือการปฏิเสธความต้องการของเรือนร่างหรือการไม่ตกเป็นทาสตกอยู่ภายใต้การควบคุมของร่างกายของเพลโตตั้งนั้นอยู่บนพื้นฐานในการมองร่างกายว่าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถไว้วางใจเนื่องมาจาก

-ร่างกายหรือเรือนร่างเป็นที่มาของกิเลส ความอยากและความปรารถนาในทางวัตถุ เป็นการแสวงหาและครอบครองที่ไม่มีวันเพียงพอ

-การใช้ร่างกายหรือเรือนร่างผ่านอายตนะหรือผัสสะเพื่อรับรู้ (senses) เช่นตา หู จมูกและสัมผัสไม่มีความแน่นอน ไม่อาจเชื่อถือได้ทุกครั้งไป การรับรู้ผ่านอายตนะต่างๆสำหรับเพลโตจึงไม่ใช่ความรู้ที่แท้จริง มันอาจเป็นเพียงแค่ความรู้สึกแต่ไม่ใช่ปัญญา

-ร่างกายเป็นการยึดติดกับวัตถุภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของวัตถุทรัพย์สิน เงินทอง ลาภยศชื่อเสียงและอำนาจ การปฏิเสธสิ่งที่ร่างกายกระตุ้นและการควบคุมความอยากที่มาจากร่างกายบุคคลผู้นั้นจะต้องใช้คุณธรรมทั้งในเรื่องของความกล้าหาญ การรู้จักประมาณตน (temperance) และความยุติธรรม

-โสเครตีสเห็นว่าหากบุคคลผู้นั้นแม้แต่ยึดติดอยู่กับร่างกาย หรือมีชีวิตรอยู่เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย โดยไม่สนใจในเรื่องของการแสวงหาและสร้างคุณธรรม ความตายก็จะกลายมาเป็นสิ่งที่สร้างความทุกข์ให้แก่บุคคล ในลักษณะที่ว่า

¹⁸Plato. Phaedo : 64c.

‘ความกลัวและเป็นทุกข์ทรมาณกับความตายสะท้อนถึงการที่บุคคลผู้นั้นยังรักในร่างกายและเรือนร่างจึงไม่ใช่วิถีทางและความเป็นนักปรัชญา เนื่องจากความรักในร่างกายและเรือนร่างคือการยังรักและให้ความสำคัญกับการแสวงหาสิ่งของต่างๆที่จะมาตอบสนอง บำรุงบำเรอความอยากของร่างกายและเรือนร่างในรูปของความต้องการในเรื่องของวัตถุและชื่อเสียง’¹⁹

ความตายคือความรู้ที่บุคคลในฐานะของนักปรัชญาใช้เพื่อแยกแยะจิตวิญญาณออกจากร่างกาย โดยตระหนักว่าจิตวิญญาณมีความสำคัญเพื่อการแสวงหาและเข้าถึงความรู้ที่แท้จริง ที่แตกต่างไปจากการใช้หรือพึ่งพาเพียงแค่ง่ายกาย ความรู้ที่ใช้จิตวิญญาณช่วยได้เกิดขึ้นกับบุคคลหรือนักปรัชญาในรูปแบบของคุณธรรมต่างๆ ในบทสนทนา Phaedo โสเครตีสได้ยกตัวอย่างของคุณธรรมในเรื่องความรู้จักประมาณตน (temperance) ที่มีเป้าหมายถึงการสร้างระเบียบให้เกิดขึ้นมา ส่วนการได้มาถึงระเบียบของจิตวิญญาณนั้นบุคคลผู้นั้นจะต้องมีความรู้เพื่อที่จะได้ให้ความสำคัญระหว่างปัญญาและความต้องการ คือต้องใช้ปัญญาอยู่เหนือเป็นนายควบคุมความต้องการ หรือในเรื่องของความกล้าหาญ (courage/bravery) จะต้องแยกแยะให้ออกระหว่างความ (coward) กับความบ้าบิ่นที่เป็นคุณธรรมของการที่บุคคลจะรู้จักตนเองและเกิดคุณธรรมในเรื่องของความยุติธรรมตามมาด้วย

ดังนั้นปรัชญาก็คือการที่บุคคลรู้ตัวเกิดความตระหนักในการแสวงหาความรู้และใช้ความรู้มาชี้แนะ ควบคุมและปกครอง ซึ่งการปฏิบัติอย่างถูกต้อง (practice philosophy aright) คุณธรรมในการแยกแยะความรู้ที่แท้จริง และความดีที่แตกต่างไปจากความรู้ที่ได้มาจากหรือผ่านการรับรู้ของผัสสะต่างๆ (senses) ก็เกิดตามมาซึ่งจะช่วยให้บุคคลมีชีวิตที่ดีพร้อมชีวิตที่มีความสุขพร้อม และไม่มีความวิตกกังวลในด้านการตายและความกลัวความตายเกิดขึ้นมาเหมือนอย่างที่โสเครตีสกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ‘การปลูกฝังเรียนรู้ในความตาย (cultivating dying) ย่อมเกิดกับบุคคลผู้ปฏิบัติตนในทางปรัชญาอย่างถูกต้องและเป็นบุคคลที่สภาวะของความตาย (being dead) แทบจะไม่สร้างความสะพึงกลัว’²⁰

เพื่อที่จะพิสูจน์ให้คู่สนทนารับรู้ถึงจิตวิญญาณเป็นแหล่งกำเนิด เป็นที่มาของความรู้ ตรงกันข้ามกับร่างกาย การรับรู้ผ่านผัสสะหรืออายตนะต่างๆของมนุษย์นั้น แม้ว่าทุกคนสามารถเข้าถึงมันได้ แต่เป็นเพียงการรับรู้ที่ไม่อาจนำไปสู่ความรู้ที่แท้จริง มีหน้าที่อย่างส่งผลให้บุคคลเกิดอารมณ์ของการยึดติดและยึดมั่นกับการรับรู้ผ่านผัสสะหรืออายตนะของตนเองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว โสเครตีสใช้อุปมา

¹⁹ Plato. Phaedo : 68c.

²⁰ Plato. Phaedo : 67e.

อธิบายถึงสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้วงจรของการเกิดขึ้นเปลี่ยนแปลงและดับสูญไป (coming-to-be) ทำให้สิ่งที่ตรงกันข้ามกันถือกำเนิดมาจากสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน (opposites come to be only from their opposites)²¹ และหมุนเวียนเปลี่ยนไปอยู่อย่างนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นการเกิดกับความตาย ความร้อนกับความหนาว ความมืดกับความสว่าง ความสวยกับความงามจนกระทั่งในเรื่องของความสวยกับความงาม ความดีกับความชั่วและความยุติธรรมกับความอยุติธรรม²²

ความตายที่เกิดขึ้นกับร่างกายในทางกายภาพ เมื่ออวัยวะและระบบต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกายหยุดทำงานหรือหมดอายุ มนุษย์ก็ถึงแก่ความตาย แต่ความตายในทางกายภาพได้ปลดปล่อยจิตวิญญาณออกจากร่างกาย จิตวิญญาณจึงเป็นอิสระและถือได้ว่าเป็นการเกิดใหม่ของจิตวิญญาณเพลโตอธิบายความเป็นอมตะของจิตวิญญาณเชื่อมโยงกับการจดจำความรู้เดิม (recollection/reminded/anamnesis) กินความถึงความรู้ที่มนุษย์มีอยู่เมื่อมีชีวิตขึ้นมา นั่นแท้จริงแล้วเป็นความรู้ที่มีมาก่อนหน้าก่อนที่จะเกิดในทางกายภาพ และเมื่อเกิดมาแล้วความรู้ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ติดตัวเรา มา (innate) เพลโตอธิบายว่าความรู้ที่เราเคยรู้มาก่อน ซึ่งจะต้องมีจิตวิญญาณที่เรียนรู้ รับรู้สิ่งที่เรารู้มาก่อน การจดจำได้มีความหมายถึงการที่เราเคยรับรู้ เคยรู้จัก มีประสบการณ์ ความคุ้นเคยทั้งในลักษณะของการเห็น การฟัง มีความคิดกับสิ่งที่เราจดจำมาก่อนหน้า ส่วนความสามารถในการจดจำได้ของผู้คนนั้นแสดงว่าต้องมีสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้า และยังคงสภาพเดิมอยู่อย่างต่อเนื่องได้เรื่อยมาโดยไม่สูญสลายไปไหน ซึ่งก็คือจิตวิญญาณนั่นเอง

เพลโตให้โสเครตีสยกตัวอย่างความคิดในเรื่องความเท่าเทียม ว่าเรารู้หรือมีความรู้กับมันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร สังเกตได้จากการที่เราสามารถตัดสิน วัดและเปรียบเทียบถึงสิ่งต่างๆ ว่ามีความเท่าเทียมกัน (equals) หรืออาจไม่เท่าเทียมกัน ย่อมมาจากความรู้ในความเท่าเทียม (the equal itself) เกิดขึ้นหรือมีอยู่เสียก่อน²³ เพื่อจะได้ใช้มันเป็นที่ยืนยันหรือใช้เป็นมาตรฐานกลางในการใช้พิจารณาและตัดสิน ในทางกลับกันการรับรู้ผ่านอายตนะและประสาทสัมผัสไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรสและการได้กลิ่นเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับที่บุคคลเรามีชีวิตหรือมีมาตั้งแต่แรกเกิด แต่ความรู้ในเรื่องของความเท่าเทียม การวัดเพื่อเปรียบเทียบในเรื่องของความใหญ่ ความสูง ความยาว

²¹ เป็นประเด็นที่น่าสังเกตถึงความสัมพันธ์ในลักษณะของการเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามที่มีความแตกต่างกัน เหมือนกับคำอธิบายในความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งจากแนวคิดปรัชญาจีนในเรื่องของหยินและหยาง

²² Plato, Phaedo : 70e.

²³ Plato, Phaedo : 74a.

และความสิ้นเป็นต้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนเราเกิด กล่าวในอีกนัยหนึ่งมันเป็นที่มามาก่อนเรา มาเกิด²⁴

ความรู้ต่างๆจึงเป็นสิ่งที่มามาก่อนที่บุคคลจะถือกำเนิด เมื่อถือกำเนิดความรู้ก็เริ่มที่จะลดน้อยลงและนับวันจะลดลงไปเรื่อยๆเมื่อเรามีอายุเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ใช้ชีวิตอยู่นั้นผู้คนส่วนใหญ่หรือโดยทั่วไปมักจะคุ้นชินและชอบใช้ประสาทสัมผัส (senses about the things) ในการรับรู้และเรียนรู้สิ่งต่างๆจากโลกรอบตัวทั้งกับผู้คนและสิ่งของต่างๆ อาจเป็นการรับรู้ที่เรียกว่าในเชิงประจักษ์นิยม (empiricism) ส่งผลให้ความรู้ที่ติดตัวแต่ละคนมาลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ การสูญเสียความรู้โสเครตีสเรียกมันอีกในชื่อหนึ่งว่าเป็นการหลงลืม (forgetting) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้การเรียนรู้คือการกู้ความรู้ที่เคยเป็นของเรากลับคืนมา (learning be the regaining of knowledge belonging to us)²⁵ เป็นสิ่งที่โสเครตีสเน้นย้ำว่าคุณธรรมคือความรู้ (virtue is knowledge) ในความหมายที่ว่าบุคคลจะเกิดความรู้เมื่อเขาค่อยๆมีความรู้ในเรื่องของคุณธรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลผู้นั้นมีชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น

จิตเป็นนาย ร่างกายเป็นบ่าวรับใช้

โสเครตีสได้พิสูจน์ความเป็นอมตะและความเหนือกว่าของจิตวิญญาณต่อร่างกาย ผ่านการถกเถียงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน (affinity) ในกรณีของเพลโตดำเนินอยู่ในลักษณะของความเป็นคู่และขัดแย้งกันข้าม มีความขัดแย้งกัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ไปสอดคล้องกับความคิดหรือการสนทนาที่ดำเนินมาก่อนหน้า การอธิบายถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกันถือกำเนิดมาจากสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน เมื่อมีการเกิดและก็มีชีวิตตาย เมื่อตายก็มีการเกิดใหม่วนเวียนอยู่เป็นวัฏจักรเรื่อยไป (cyclical process) ส่วนสิ่งที่ทำให้เกิดใหม่ได้นั้นคือจิตวิญญาณ ทางเพลโตอธิบายความสัมพันธ์ที่เหนือกว่าของจิตวิญญาณต่อร่างกายว่า

‘เมื่อจิตวิญญาณและร่างกายปรากฏรวมอยู่ในที่เดียวกัน ธรรมชาติได้บัญชา (nature ordains) ให้ฝ่ายหนึ่งต้องรับใช้และถูกปกครอง อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องปกครองอยู่ในสถานะของความ เป็นเจ้านาย...สิ่งที่สูงส่ง (the divine) มีแนวโน้มโดยธรรมชาติสำหรับปกครองและอยู่เหนือ ส่วนสิ่งที่

²⁴Plato. Phaedo : 75c.

²⁵Plato. Phaedo : 75e.

เกิดแก่เจ็บตาย (the mortal) ก็เหมาะในการถูกปกครองและตกเป็นผู้รับใช้'²⁶ ต่อมาความสำคัญของจิตวิญญาณยังถูกเพลโตขยายความไว้อย่างน่าสนใจว่า

‘จิตวิญญาณมีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่สูงส่ง อมตะ ปัญญา ความเป็นเอกภาพ ความดำรงคงทน ตัวเองก็ไม่แปรสภาพและไม่เปลี่ยนแปลง (constant in relation to itself) ในทางกลับกันร่างกาย คือสิ่งที่เรารู้จักมีความคุ้นเคยกับมันเป็นอย่างดีในการบ่งบอกว่าอะไรคือมนุษย์ (what is human) คือผู้ที่มีความตายรออยู่ (mortal) คือรูปแบบที่หลากหลาย (multiform) ไม่อาจเข้าถึงปัญญา (non-intelligible) สูญสลาย (dissoluble) และตัวเองก็แปรสภาพและเปลี่ยนแปลงไปมาอยู่ตลอดเวลา’²⁷ ผู้ที่รักในความรู้มีความรู้ที่จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่คอยบอก คอยช่วยเหลือว่าการรับรู้ความรู้ผ่านผัสสะต่างๆของร่างกายนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจเชื่อได้ เต็มไปด้วยมายา (deceitful)²⁸

โสเครตีสมองร่างกายคือกรงขัง เป็นสิ่งที่มีแต่จะทำให้จิตวิญญาณแปดเปื้อน (impure) และคอยแต่จุดรั้งจิตวิญญาณให้ยึดติดและหมกมุ่นแสวงหาอยู่กับความสุข ความสำราญและความสบายเพื่อตอบสนองความต้องการเสพสุขเพื่อสนองตอบในทางเรื้อนร่าง ในเรื่องของการมองเห็น การดื่มกินและการสัมผัส จิตวิญญาณเลยไม่สามารถทำหน้าที่ในการแสวงหาโลกที่อยู่เหนือ เเลยไปจากโลกทางผัสสะและอายตนะ ซึ่งก็คือการแสวงหาความรู้ ปัญญาและความดี ต่อมาโสเครตีสได้อุปมาร่างกายที่ได้ทำการบ่มเพาะปลูกฝังลักษณะดังกล่าวขึ้นมาในช่วงชีวิต (cultivated in their lifetime) ที่บ่งการและมีอำนาจอยู่เหนือจิตวิญญาณมีสภาพที่ไม่แตกต่างไปจากสัตว์ป่าว่า ‘ใช้แล้ว ในส่วนของผู้ที่มีแนวโน้มที่ชอบความอยุติธรรม จอมทรราชย์และโจรขโมย จะปรากฏอยู่ในรูปของสุนัขจิ้งจอกและนกเหยี่ยวและวาว (kites)’²⁹

ในส่วนของการหลีกเลี่ยงและไม่ให้จิตวิญญาณต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการบงการของร่างกายเป็นสิ่งที่บุคคลผู้นั้นจะต้องผ่านการฝึกอบรมเพื่อสร้างให้เกิดเป็นบุคลิกและนิสัย เป็นบุคคลที่รู้จักความพอประมาณ (temperence) ที่เกิดมาจากความรู้เท่าทันและการรู้จักควบคุม จัดการให้มีความสำคัญกับความรู้ สติปัญญาต้องมาก่อนและอยู่เหนือความต้องการทางร่างกาย เพื่อที่จะเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและความยุติธรรม (justice) เพราะฉะนั้นนักปรัชญาคือบุคคลที่สามารถละวางจากความปรารถนาทางร่างกาย และยืนยันอย่างหนักแน่นมั่นคงไม่ยอมสยบแก่มัน เราจึงเข้าใจได้ว่าหาก

²⁶Plato. Phaedo : 80a-b.

²⁷Plato. Phaedo : 80b-c.

²⁸Plato. Phaedo : 83a.

²⁹Plato. Phaedo : 82a.

บุคคลไม่มีการยึดติดอยู่กับเรื่องของการต้องการและตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ ที่ร่างกายของเขาต้องการ มันได้แล้ว ก็ไม่เกิดอาการแสดงออกถึง ‘ความกลัวความตาย’ และ ‘ความตาย’ เองก็ไม่มี ความหมาย ใดๆ แก่นักปรัชญา จึงไปสอดคล้องกับคำกล่าวของโสเครตีสก่อนหน้าที่ว่า ‘บุคคลผู้ที่ฝึกฝน ปรัชญาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ก็คือการดำเนินการบ่มเพาะปลูกฝังในเรื่องของความตาย’³⁰

จิตวิญญาณกับคุณธรรม

โสเครตีสอธิบายให้คู่สนทนาของเขาฟังถึงสถานะของจิตวิญญาณที่มีความคงทนถาวร ไม่เสื่อมสลายลงไปเหมือนกับอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย ด้วยการเปรียบเทียบกับความสอดคล้องประสานของเสียงที่มีความไพเราะในรูปของดนตรีที่ยอมรับว่าทรงคุณค่าในเชิงสุนทรีย์ (attunement/harmonoi) ตัวของความสอดคล้องประสานของเสียงดนตรีนั้นเป็นสิ่งที่เรามองไม่เห็น แต่ตัวมันดำรงอยู่ ตลอด แม้ว่าอุปกรณ์หรือเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ ที่ถูกนักดนตรีใช้บรรเลงหรือเล่นมันจะเกิดความชำรุด และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาและการใช้งาน เพราะฉะนั้นเครื่องดนตรี ตัวโน้ตได้รับการบรรเลงเป็น ดนตรีที่มีความไพเราะต้องผ่านการเล่นของนักดนตรี ในฐานะผู้เล่นหรือผู้ส่งผ่านจังหวะและทำนองจน เกิดเสียงที่สอดคล้องประสานมีความไพเราะ³¹

โสเครตีสให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณไม่เพียงแต่คงความเป็นอมตะ แต่จิตวิญญาณที่ดียัง อนุภาคได้กับความประสานเสียงจนเกิดความไพเราะในทางการเล่นดนตรี (soul is attunement) มี ความหมายถึงส่วนต่างๆ (parts) ที่ประกอบขึ้นเป็นจิตวิญญาณอันได้แก่จิตวิญญาณในส่วนความรู้ สติปัญญา จิตวิญญาณในส่วนที่เป็นเรื่องของความกล้าหาญ และจิตวิญญาณในส่วนที่เป็นกิเลสหรือ ความปรารถนา อยู่ด้วยกันอย่างมีความประสานสอดคล้องร่วมมือกัน ไม่เกิดความขัดแย้ง เป็นสิ่งที่ เกิดจากการมีคุณธรรมในเรื่องของความรู้จักพอประมาณ (temperance/moderation)³²

สำหรับโสเครตีสเองการเป็นนักปรัชญา การใช้ชีวิตในทางปัญญาก็คือความกล้าในการพูดความ จริงกับตัวเองให้เกิดขึ้นเสียก่อนแล้วจึงค่อยกล้าพูด กล้าถ่ายทอด กล้าปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างให้กับ บุคคลอื่น (philosophy as a way of life) ในที่นี้ก็คือบรรดาพลเมืองชาวเอเธนส์ที่โสเครตีสเจอแล้ว

³⁰Plato. Phaedo : 67e.

³¹Plato. Phaedo : 86a.

³²Plato. Phaedo : 92a.

ดำเนินการพูดคุยสนทนาและตั้งคำถามเพื่อให้บุคคลที่โสเครติสนทนาด้วยความตระหนักและรับรู้ในความ (ไม่) รู้ที่ตัวเองมีอยู่ ที่จะนำไปสู่ความกล้าในการพูดความจริงกับตนเองขึ้นมา พฤติกรรมและการปฏิบัติตนของโสเครติสในแง่มุมที่ได้อธิบายมาตีความได้ว่า โสเครติสเป็นนักประชาธิปไตยในการคบหาสมาคมกับผู้คนโดยไม่สนใจและไม่เลือกว่าบุคคลแต่ละคนนั้นมีภูมิหลัง สถานะและความเป็นมาอย่างไร โสเครติสปฏิบัติกับทุกคนที่เขาสนทนาด้วยอย่างเท่าเทียมกัน และการสนทนายังถูกนิยามว่าเป็นการแชร์ความรู้ระหว่างคู่สนทนา อีกทั้งความรู้ที่โสเครติสให้กับคู่สนทนานั้นเป็นไปในลักษณะของวิทยาทานหรือให้โดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทนหรือค่าจ้างคือเป็นการให้ฟรีทางความรู้³³

โสเครติสเชื่อมั่นว่าการมีชีวิตในทางปัญญาและการฝึกฝนตนเองในทางปรัชญาสิ่งที่เป็นความชั่วร้าย (evil) ไม่อาจจะทำอันตรายหรือมีอิทธิพลต่อบุคคลผู้หนึ่งได้เลย ไม่ว่าจะเป็ในชีวิตนี้หรือในชีวิตหน้าซึ่งเป็นชีวิตภายหลังความตาย รวมไปถึงความ (กลัว) ตาย ความเจ็บป่วยและความยากลำบาก โสเครติสอธิบายถึงความบกพร่องและปัญหาที่เกิดจากการยึดมั่นกับร่างกาย ในคราวที่ร่างกายไม่อาจทำงานได้อย่างเป็นปกติหรืออยู่ในสภาพที่สมบูรณ์จะเกิดปัญหาตามมาว่า ‘เนื่องจากร่างกายทำให้เกิดความไขว่เขวต่าง ๆ นานา (countless distractions) จากการที่มันถูกบำรุงเลี้ยงดูมา อีกทั้งหากความป่วยไข้เกิดขึ้นกับมัน จะเป็นสิ่งที่ขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงได้’ ร่างกายยังเต็มไปด้วยสิ่งที่น่ารังเกียจซึ่งโสเครติสอธิบายเพิ่มเติมว่า ‘นอกจากนี้ร่างกายยังทำให้เราเกิดกิเลสและความอยาก พร้อมด้วยความกลัวและจินตภาพทุกรูปแบบด้วยจำนวนที่เป็นของเสียที่ไม่ต้องการ ดังนั้นสิ่งที่เป็นความเป็นจริง (really) และความถูกต้อง (truly) จึงไม่อาจเกิดขึ้นมา’ การตกเป็นทาสของร่างกายยังคงสร้างความเสียหายให้กับบุคคลผู้หนึ่งในลักษณะที่ว่า ‘ร่างกายและความอยากของมันนำมาสู่ความขัดแย้ง ความแตกแยกและการต่อสู้ อันเนื่องมาจากความต้องการที่จะได้ถึงความมั่งคั่งที่เป็นสาเหตุทำให้สงครามเกิดขึ้น เราถูกร่างกายบังคับให้แสวงหาความมั่งคั่ง ต้องตกเป็นทาสรับใช้มัน ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้เราไม่มีเวลาว่างเพียงพอสำหรับเรื่องราวทางปรัชญา...ดังนั้นหากต้องการที่จะได้ความบริสุทธิ์ เราก็ต้องขจัดมันทิ้งไป...อย่าให้ความไม่บริสุทธิ์เข้าไปเจือปนกับสิ่งบริสุทธิ์’³⁴

เนื่องจากความต้องการทางร่างกายทำให้บุคคลต้องหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหา การรักษาและแสวงหาเพื่อให้ได้มามากขึ้นและเพิ่มขึ้นไปอีกซึ่งเป็นธรรมชาติของความต้องการและความอยากจาก

³³Xenophon. (1990) ‘Memoirs of Socrates’ Conversations of Socrates. Translated by Hugh Tredennick and Robin Waterfield, and edited with new material by Robin Waterfield. Harmondsworth : Penguin Books.,1.2.57-1.3.1.

³⁴Plato. (1999) Phaedo. Translated with an Introduction and Notes by David Gallop. Oxford : Oxford University Press.,66b-e.

ร่างกายในลักษณะที่ไม่มีที่สิ้นสุดหรือเกิดความเพียงพอ ดังนั้นหากต้องการความเป็นอิสระจากร่างกาย เพื่อที่จะเข้าถึงความรู้และปัญญาก็ต้องมีความสามารถในการปกครองหรือควบคุมมัน หรือไม่เช่นนั้น อีกทางเลือกหนึ่งที่โสเครตีสเสนอก็คือ เป็นชีวิตภายหลังความตายที่จิตวิญญาณปลดแอกตัวมันเอง ออกจากร่างกาย³⁵ จิตวิญญาณจึงอยู่ในสถานะที่สูงส่งกว่าร่างกาย ปฏิเสธไม่ได้เมื่อถึงเวลาที่ต้องเสื่อม สลายและย่อยสลายดับสูญลงไปเป็นที่สุด ขณะที่จิตวิญญาณภายหลังออกจากร่างกายแล้ว ตัวมันยังคง สภาพเดิมอยู่ไม่แตกสลายเหมือนกับร่างกายแสดงให้เห็นว่าจิตวิญญาณมีความเป็นอมตะ นอกจากนี้ ความเป็นอมตะแล้วจิตวิญญาณยังมีความสำคัญในปรัชญาของเพลโต นอกจากนี้ในเรื่องของใช้เป็นสิ่ง ที่เข้าถึงและได้มาถึงปัญญาและความรู้แล้ว ความเป็นอมตะของจิตวิญญาณยังเชื่อมโยง มีความ เกี่ยวเนื่องกับคำอธิบายในเรื่องของความรู้คือการหวนระลึกของสิ่งที่เคยมีมาในอดีต (recollection) เป็นสิ่งที่บุคคลได้มาจากการมองเห็น สิ่งที่เคยเห็น การลงมือปฏิบัติ เคยมีความคิด สิ่งเหมือนกันและ สิ่งที่มีความแตกต่างกัน ที่จะเป็นประเด็นที่จะได้กล่าวถึงต่อไปในข้างหน้า

นักปรัชญาจึงเป็นเรื่องของการปฏิบัติเพื่อรับมือกับความตาย³⁶ ความตายเป็นสิ่งที่นำมาสู่การ มีชีวิตใหม่ เป็นชีวิตที่จิตวิญญาณมีความบริสุทธิ์ คือได้ปลดปล่อยตัวมันเอง เป็นอิสระจากพันธนาการของร่างกายที่เคยกักขังจิตวิญญาณไว้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ความตายจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าเกรงกลัว หรือต้องปฏิเสธรังเกียจมันเมื่อมันมาถึง ในทางกลับกันความตายเป็นเรื่องที่น่ายินดีสำหรับผู้รักใน ความรู้หรือนักปรัชญา ส่วนบุคคลผู้ที่มีความทุกข์ เป็นกังวลกับความตายโสเครตีสมองว่ายังยึดติด ให้ ความสำคัญและมีความรักในร่างกายของตนมากกว่าจิตวิญญาณ อันเนื่องมาจากการเสพติดหรือใช้ ชีวิตยึดติดอยู่กับเรื่องของวัตถุและความร่ำรวยจึงยังไม่ใช่ผู้รักในปัญญา³⁷

บุคคลที่ยังมีชีวิตให้ความสำคัญและยึดติดอยู่กับเรื่องราวที่ตอบสนองความต้องการทาง ร่างกาย การเสพสุขทางผัสสะ เพลโตมองว่ายังไม่มี ความกล้าหาญ (bravery) ความรู้จักพอประมาณ (temperance) และความยุติธรรม (justice) เกิดขึ้นมา เนื่องจากการใช้ชีวิตยังอยู่ในลักษณะของการ เป็นสนามต่อสู้กันของกิเลสตัณหา ความต้องการเสพความรื่นรมย์ที่มาจากร่างกายไม่มีที่สิ้นสุดและไม่

³⁵แนวคิดของเพลโตในการแบ่งร่างกายออกจากจิตวิญญาณเป็นการแบ่งที่สำคัญในประวัติศาสตร์และพัฒนาการอารยธรรมของมนุษยชาติ ที่นำไปสู่ การปฏิเสธความรู้ที่เกิดจากผัสสะการรับรู้จากร่างกาย ในขณะที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของความรู้ที่มาจากเหตุผล ความรู้ที่แท้จริงเป็นความรู้ที่ มาจากการขบคิด การใช้ปัญญา (intelligence) ไม่ใช่อารมณ์ ความรู้สึกและสัญชาตญาณ เป็นการแยกที่นำไปสู่การสร้างโลกที่มีความแน่นอน อย่างเช่นอาณาจักรของพระเจ้าในแบบคริสตศาสนาในเวลาต่อมา

³⁶'those who practice philosophy aright are cultivating dying.' (Phaedo : 67e5)

³⁷Plato. (1999) Phaedo : 68a-c.

รู้จักเพียงพอ ซึ่งจะเป็นชีวิตที่มีความสุขไม่ได้เนื่องจากจะต้องดิ้นรนขวยขวายในการเสาะแสวงหา
ความรื่นรมย์มาบำรุงบำเรอความต้องการอยู่ตลอดเวลา

